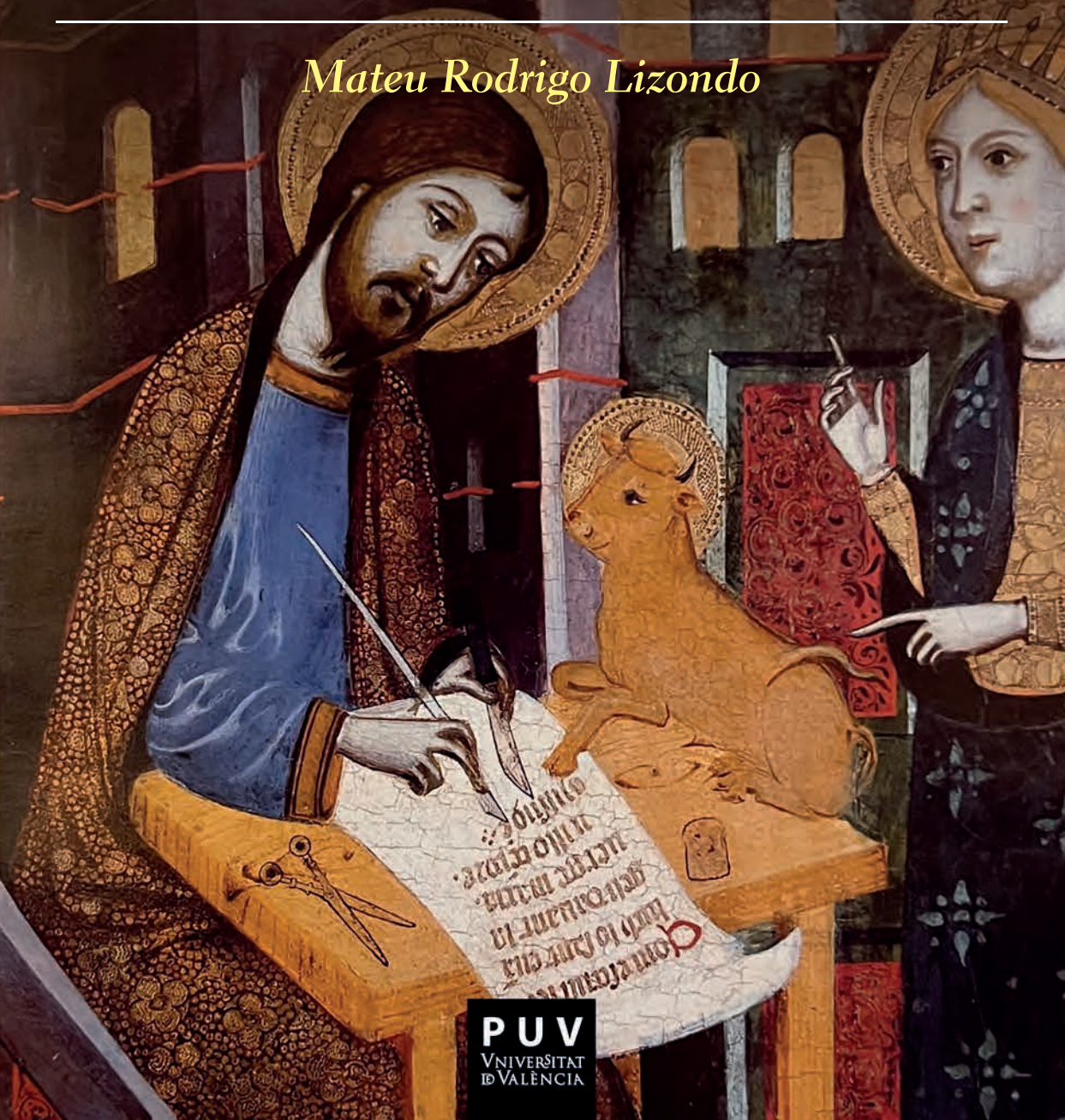

Recerques de cultura medieval

València, segles XIII-XV

Mateu Rodrigo Lizondo

RECERQUES
DE CULTURA MEDIEVAL
VALÈNCIA, SEGLES XIII-XV

RECERQUES
DE CULTURA MEDIEVAL
VALÈNCIA, SEGLES XIII-XV

Mateu Rodrigo Lizondo

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

La publicació d'aquest llibre s'ha fet amb el suport del projecte CPI-20-079 del programa Prometeu per a grups d'investigació d'excel·lència (GVPROMETEO2019-072), finançat per la Conselleria d'Innovació, Universitats, Ciència i Societat Digital de la Generalitat Valenciana.

Aquesta publicació no pot ser reproduïda, ni totalment ni parcialment, ni enregistrada en, o transmesa per, un sistema de recuperació d'informació, en cap forma ni per cap mitjà, sia fotomecànic, fotoquímic, electrònic, per fotocòpia o per qualsevol altre, sense el permís previ de l'editorial.

© Dels textos: Mateu Rodrigo Lizondo, 2023

© D'aquesta edició: Publicacions de la Universitat de València, 2023

Coordinació editorial: Maite Simón

Maquetació: Inmaculada Mesa

Coberta:

Il·lustració:

Llorenç Saragossà: Sant Lluç Evangelista al seu escriptori, detall del retaule del Gremi de Fusters de l'església de Sant Joan del Mercat de València (darrer del segle XIV). Museu de Belles Arts, València.

Disseny: Celso Hernández de la Figuera

ISBN: 978-84-9133-443-9

Dipòsit legal: V-274-2023

Impressió: Guada Impressors, S.L.

ÍNDIX

PRÒLEG, <i>Antoni Furió</i>	11
NOTA A AQUESTA EDICIÓ	17
1. LA PROTESTA DE VALÈNCIA DE 1318 Y OTROS DOCUMENTOS INÉDITOS REFERENTES A ARNAU DE VILANOVA.....	25
1.1 <i>La protesta de 1318 contra la persecución del inquisidor Burguet y sus antecedentes</i>	28
1.2 <i>Arnaldianos, lulistas y beguinos</i>	35
1.3 <i>Berenguer y Bonanat de Bell-lloch, sobrinos de Arnau</i>	36
1.4 <i>Otros documentos arnaldianos. Maria y Pere de Vilanova</i>	37
<i>Apéndice documental</i>	39
2. RAMON MUNTANER I LA CIUTAT DE VALÈNCIA	61
2.1 <i>Els Muntaner de Peralada i Ramon Muntaner</i>	62
2.2 <i>Casament i radicació a la ciutat de València</i>	67
2.3 <i>Muntaner, home de negocis</i>	69
2.4 <i>L'alqueria de Xilvella</i>	75
2.5 <i>Intervenció en la política municipal</i>	78
2.6 <i>Els serveis a la Corona</i>	81
2.7 <i>Els darrers anys al Regne de Mallorca. Mort de Muntaner</i>	85
<i>Apèndix documental</i>	88
<i>Bibliografia</i>	127
3. ELS BEGUINS DE VALÈNCIA EN EL SEGLE XIV. LA SEUA CASA-HOSPITAL I ELS SEUS LLIBRES	131
3.1 <i>Els primers freres de penitència valencians</i>	133
3.2 <i>L'Hospital dels Beguins</i>	138
3.3 <i>La cultura religiosa dels beguins valencians</i>	145
<i>Apèndix documental</i>	150

4. SOBRE L'ASCENDÈNCIA D'AUSIÀS MARCH	167
4.1 <i>Una qüestió genealògica: Pere March II, Jacme March I i el canonge March</i>	167
4.2 <i>El senyoriu d'Albalat</i>	174
<i>Apèndix documental</i>	183
5. BENVINGUDA († 1393), VÍDUA DE GUILLEM MARTORELL. UN NOM OBLIDAT DE LA FAMÍLIA DE L'AUTOR DEL <i>TIRANT</i>	187
<i>Apèndix documental</i>	195
<i>Bibliografia</i>	207
6. PERSONALITAT I CULTURA DE MARIA DE CASTELLA, REINA D'ARAGÓ.....	209
6.1 <i>La cultura de la sobirana</i>	219
6.2 <i>La llibreria reial</i>	222
<i>Apèndix documental</i>	228
7. LA IDENTITAT DEL POETA FRANCESC FERRER (VALÈNCIA, CA. 1400-1462)..	247
7.1 <i>Divergències historiogràfiques</i>	247
7.2 <i>Nova documentació</i>	253
7.3 <i>L'inventari dels béns</i>	255
7.4 <i>Francesc Ferrer i la seua família</i>	255
7.5 <i>Béns patrimonials</i>	259
7.6 <i>Vida pública i relacions socials</i>	262
7.7 <i>La llibreria d'un escriptor i poeta</i>	266
7.8 <i>La llengua de Francesc Ferrer</i>	270
7.9 <i>Final</i>	272
<i>Apèndix documental</i>	273
<i>Bibliografia</i>	286
8. LA LLIBRERIA DEL CANONGE GUILLEM SERRA I EL SEU LLEGAT A LA CATEDRAL DE VALÈNCIA (1489)	293
8.1 <i>Dades biogràfiques</i>	297
8.2 <i>El patrimoni i la testamentaria</i>	301
8.3 <i>Operacions de crèdit efectuades per Serra com a censalista i prestador</i>	304
8.4 <i>La llibreria del canonge Serra</i>	306
8.5 <i>Característiques formals dels manuscrits</i>	312
8.6 <i>La incorporació del nou llibre imprès</i>	316
8.7 <i>La llengua dels llibres</i>	316
8.8 <i>El llegat de Serra</i>	317
<i>Apèndix documental</i>	321

9. SOBRE EL <i>DIETARI DEL CAPELLÀ D'ALFONS EL MAGNÀNIM</i> , L'AUTOR	
I EL REGNE DE NÀPOLS	357
9.1 <i>L'estada de l'autor al reialme napolità</i>	358
9.2 <i>Melcior Miralles, sotssacristà de la Catedral de València</i>	360
9.3 <i>Lector de la càtedra episcopal de Teologia</i>	363
9.4 <i>La mort i l'herència de mestre Miralles</i>	365
9.5 <i>La lletra pròpia del sotssacristà Miralles, amb una conjectura sobre el manuscrit apògraf</i>	367
9.6 <i>El capellà anònim i la crònica de les campanyes de Nàpols d'Alfons V</i>	369
9.7 <i>Entorn de les fonts del capellà sobre la guerra de Nàpols</i>	371
 ÍNDIX DE MANUSCRITS I INCUNABLES CITATS	 375

PRÒLEG

El despatx del professor Mateu Rodrigo Lizondo al Departament d'Història Medieval de la Universitat de València ha estat –i continua estant– presidit pels retrats fotogràfics de dos insignes historiadors, Roc Chabàs i Josep Sanchis Sivera, tots dos canonges de la catedral de València. No diré que ho siga, però sempre m'ha semblat, si més no, tota una declaració de principis. El professor Rodrigo admira en aquests dos mestres la vigorosa tradició historiogràfica que arranca amb Chabàs –arxiver de la catedral i introductor a través de la seua obra i de les pàgines d'*El Archivo*, revista que va fundar i dirigir entre 1886 i 1893, dels nous corrents europeus, en particular l'historicisme i el positivisme, que pretenien fer de la història una disciplina científica, a partir sobretot del recurs a les fonts documentals i l'aplicació del mètode crític– i continua amb Sanchis Sivera –que no va poder ser arxiver, però sí un dels millors estudiosos de la catedral de València gràcies justament al coneixement del seu arxiu, on es guarden també els sermons de sant Vicent Ferrer que l'erudit canonge va editar, empresa que va quedar interrompuda amb la guerra civil. Naturalment la tradició crítica valenciana es remunta a molt abans, al dominic Bartomeu Ribelles al començament del segle XIX, i encara més enrere, i té també altres grans noms en les dècades finals del Vuit-cents i les primeres del Nou-cents, molts d'ells patricis il·lustres de la ciutat de València, com Josep Martínez Aloy, que en va ser alcalde i també president de la Diputació Provincial, i com a tal, promotor de la creació del Centre de Cultura Valenciana el 1915; el metge i erudit Josep Rodrigo Pertegàs; el periodista i arxiver Lluís Tramoyeres i Blasco; el també periodista i estudiós Francesc Martí Grajales; l'arxiver, bibliotecari i president de Lo Rat Penat Francesc Almarche i Vázquez, i el cronista i bibliòfil Salvador Carreres Zacarés, entre molts d'altres. Una plèiade d'estudiosos valencians i valencianistes, interessats per la història i la cultura valencianes, entre els quals brillen amb llum pròpia Roc Chabàs i Josep Sanchis Sivera. Ambdós s'interessaren, a més, per la història cultural i la de l'Església, en particular per la de la diòcesi de València, temes que han estat preferents en l'atenció investigadora del professor Rodrigo, i això no podia sinó enfortir encara més la seua devoció per ells.

Mateu Rodrigo va nèixer el 1950 a Albalat dels Sorells, un poble de l'Horta del qual, més tard, n'estudiaria la història i en seria nomenat cronista oficial. Però va fer el batxillerat a València, a l'Institut Lluís Vives, en una època en què encara hi havia pocs instituts i l'ensenyament secundari estava restringit socialment. Hi va estudiar justament en un moment en què les grans transformacions econòmiques i socials dels anys seixanta –els canvis polítics vindrien més tard, als setanta– començaven a erosionar aquestes restriccions i a afavorir l'accés dels fills de famílies treballadores a l'educació mitjana i superior. I si es pot ser de dos llocs al mateix temps, no hi ha dubte que Mateu Rodrigo ho és: d'Albalat, on va nèixer i on ha viscut la major part de la seua vida, i de València, on va fer el batxillerat i els estudis universitaris, on treballa des de fa quaranta anys i on, des de fa un temps, resideix. Dues poblacions per les quals sent una profunda estima i a les quals –més a la ciutat de València, per raons òbvies de significació històrica– ha dedicat bona part de la seua recerca com a investigador.

Acabat el batxillerat al Lluís Vives, Mateu Rodrigo cursà els estudis universitaris a la secció d'Història de la Facultat de Filosofia i Lletres, on entrà el 1968, quan encara no havia fet els 18 anys, ja que fa els anys el 4 de desembre. Aleshores, la Universitat de València era una de les millors de tot l'estat en el camp de la història, gràcies en bona mesura a l'arribada i la coincidència en les seues aules de grans historiadors com el prehistoriador i arqueòleg Miquel Tarradell o el contemporanista José María Jover i, sobretot, els deixebles de Jaume Vicens Vives –Joan Reglà, Emili Giralt, Jordi Nadal i Josep Fontana–, als quals les estructures acadèmiques del règim, sempre receloses, no permetien incorporar-se a la Universitat de Barcelona. Al final, tots ells acabarien traslladant-se a la capital catalana, però després d'haver passat els seus anys joves i millors a València i haver-hi contribuït enormement a la renovació historiogràfica dels anys seixanta, que es plasmaria en una gran quantitat d'estudis i tesis doctorals sobre el passat valencià, fins aleshores bastant menystingut per la historiografia oficial, i assoliria el seu moment culminant amb la celebració del I Congrés d'Història del País Valencià el 1971. Una renovació historiogràfica a la qual va contribuir també, des dels afores de la universitat, l'escriptor Joan Fuster, autor d'un llibre, *Nosaltres els valencians* (1962), que no sols indagava sobre les claus del passat col·lectiu per tal de bastir la necessària «decisió de futur», la voluntat de continuar sent, sinó que marcava també un abans i un després en la manera d'escriure la història valenciana.

La renovació, en tot cas, no arribà, o no arribà del tot, a la història medieval, l'especialitat que cursà Mateu Rodrigo i que durant vint anys, del 1958 a 1977, va estar presidida per la figura singular d'Antonio Ubieto, un catedràtic aragonès que

treballava i feia treballar els seus deixebles valencians sobre l'Aragó i la Navarra dels segles centrals de l'edat mitjana. Només cap al final de la seua estada a València, ja als anys setanta, orientaria els seus doctorands a estudiar la demografia i l'economia valencianes a la baixa edat mitjana, a partir fonamentalment dels registres del *morabatí* i de les llicències de *coses vedades*, i ell mateix publicaria un llibre, *Orígenes del reino de Valencia* (1975), sobre un tema que ni havia estudiat fins aleshores ni coneixia prou bé. Més que una gran aportació històrica, el llibre venia, sobretot, a atiar les flames de l'anticatalanisme més primari, en els excitats anys de la transició a la democràcia, amb contínues reconvençions, fins i tot, al monarca conqueridor, a qui acusava de mentir i tergiversar la història en la seua crònica. No importava que Jaume I fos un personatge de l'edat mitjana ni que, en el moment de la publicació del llibre d'Ubieto, fes ja set-cents anys de la seua mort, perquè l'il·lustre catedràtic el combatia vigorosament i agra, com si el tingués encara al davant. Una hostilitat molt comuna a altres historiadors aragonesos –tret, és clar, del gran Jerónimo Zurita–, que encara li retrauen al bon rei que fundàs el regne de València i li donàs unes lleis i institucions pròpies, en comptes d'haver-lo annexionat directament a l'Aragó, com sembla que hauria d'haver fet.

Potser d'ací li venia la dèria anticatalana a don Antonio. O potser la venia covant de feia temps, atordit per l'embranchida que estava prenent el catalanisme als ambients culturals i, sobretot, universitaris de la societat valenciana. Ubieto no se'n sabia avenir i no sols va publicar un llibre ja obsolet i ranci quan va aparèixer, en fort contrast amb la renovació historiogràfica a què abans he al·ludit i que havia portat la disciplina cap a uns altres camins, amb unes preocupacions, una sensibilitat i una metodologia molt diferents, sinó que el va publicar en el pitjor moment possible, quan s'enfonsava el franquisme i, amb ell, col·lapsava també la manera d'entendre i fer la història amb la qual podia identificar-se *Orígenes del reino de Valencia*. Ubieto, un catedràtic *ancien régime*, no era segurament franquista, ni tampoc el seu llibre, però aquest va ser llegit i utilitzat pels sectors més reaccionaris de la societat valenciana, que es resistien als canvis polítics precipitats per la mort del dictador i del seu règim.

El llibre provocà una resposta assenyada i ferma dels seus propis deixebles –si no de tots, sí almenys de la majoria–, que en una sèrie de cinc articles publicats en la premsa valenciana, sota el títol genèric «En torno a los orígenes del Reino de Valencia», apareguts al diari *Levante* entre el 28 de setembre i el 4 d'octubre de 1977, denunciaren els errors, quan no directament les manipulacions, i el *parti pris* ideològic del seu cap acadèmic. Més enllà de tenir la raó, que la tenien, es necessita molt de coratge per a enfrontar-te obertament, públicament, al teu propi catedràtic i, més encara, en uns anys en què les jerarquies acadèmiques mantenien encara tot

el seu vigor. I el catedràtic en qüestió volgué fer valer la seua condició per a punir els contestataris, fins i tot, si era possible, amb la seua expulsió de la universitat. Mateu Rodrigo formava part aleshores del Departament d'Història Medieval, al qual s'havia incorporat com a becari d'investigació i, al febrer de 1974, com a professor ajudant de Paleografia, una plaça que havia estat ocupada fins aleshores per Agustín Rubio Vela, un gran medievalista i un molt bon coneixedor de la ciutat de València, amb qui l'unia també una gran amistat. De fet, tots dos, Rubio Vela i Rodrigo Lizondo, publicarien més tard, conjuntament, diversos articles sobre la casa-hospital dels Beguins i la seua biblioteca i sobre el problema frumentari a València durant la crisi de la Unió, i editarien un llibre sobre l'antroponímia valenciana del segle XIV, a partir de les nòmimes dels habitants de la capital valenciana que s'havien vist obligats a contribuir amb donatius i préstecs a les campanyes militars del monarca.

El professor Rodrigo havia estat, junt amb Carme Barceló, Conxa Bixquert, Milagros Cárcel, José Hinojosa, Pedro López Elum i Rosa Muñoz Pomer, un dels signants d'aquells articles contra el llibre d'Ubieto. Aquell mateix any, Antonio Ubieto deixava la Universitat de València per la de Saragossa, a fi d'ocupar la vacant del seu mestre José María Lacarra, mentre que Mateu Rodrigo consolidaria una llarga i fecunda trajectòria acadèmica que el mantindria vinculat a la nostra universitat vora cinquanta anys.

En el moment de l'episodi ressenyat, Mateu Rodrigo havia llegit ja la seua tesi de llicenciatura –publicada parcialment en la revista *Ligarzas* el 1975– que, com més tard la tesi doctoral (1987), dirigida ja per Paulino Iradiel, tractava sobre la Unió valenciana, una revolta contra l'autoritarisme monàrquic encapçalada per la ciutat de València i a la qual s'adheriren moltes altres viles del regne. El mèrit de la tesi rau, a més d'haver reunit una quantitat ingent de documentació inèdita, a haver acreditat els trets fonamentalment urbans de la revolta, enfront del caràcter més aristocràtic i senyorial de la Unió aragonesa, estrictament contemporània de la valenciana. Des d'aquells primers treballs sobre la guerra de la Unió, al començament dels anys setanta, l'activitat investigadora de Mateu Rodrigo s'ha centrat fonamentalment en dos grans camps, la història política i la història cultural, amb valuoses contribucions així mateix a l'edició crítica de llibres i documents. En aquest últim vessant destaquen especialment les edicions que va fer dels estudis d'història cultural de Josep Sanchis Sivera (1999), de la *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* (2011), de la *Col·lecció documental de la Cancelleria de la Corona d'Aragó. Textos en llengua catalana, 1291-1420* (2013), amb finalitat lingüística i en col·laboració amb Jaume Riera, i del *Diplomatari de la Unió del Regne*

de València (2013), que recull en bona mesura els documents que va utilitzar en la seua tesi doctoral. En preparació es troba, ara mateix, l'edició dels processos de les corts valencianes de mitjan segle XIV.

Quant a la història política –que podem estendre també a la jurídica i l'eclesiàstica–, podem citar els estudis sobre les relacions de la ciutat de València amb el pontificat durant el Cisma d'Occident; l'hospital dels Innocents de València; un orde de cavalleria valencià desconegut, el de Sant Joan Baptista; la dona en els Furs de València de Jaume I, amb Pedro López Elum; la participació valenciana en la conquesta de Sardenya en el primer quart del segle XIV, també amb altres autors; el paper de sant Vicent Ferrer en el Compromís de Casp; els senyors medievals d'Albalat dels Sorells; l'ascens del llinatge Sorell; l'organització politicoinstitucional d'Alzira, i l'orde de Montesa en la guerra de la Unió. La seua contribució ha estat igualment pròdiga i excel·lent en el camp de la història cultural, amb estudis sobre alguns dels escriptors més assenyalats i d'altres personatges destacats de la baixa edat mitjana valenciana i catalana (Arnau de Vilanova, Ramon Muntaner, Ausias March, Francesc Ferrer, la reina Maria de Castella), sobre dietaris i llibres de memòries a la Corona d'Aragó, sobre el patrimoni artístic (l'antiga capella de Sant Gil, a la plaça de Cisneros, els retaules de Catí i de Sant Esteve de València), sobre l'historiador Roc Chabàs, sobre heràldica...

I a tot això encara caldria afegir els múltiples serveis que ha prestat i continua prestant com a assessor de comissions tècniques i col·leccions editorials. Mateu Rodrigo és membre, des que es va fundar el 1990, del Consell Tècnic d'Heràldica i Vexil·lologia, adscrit a Presidència de la Generalitat Valenciana. És membre igualment del Comitè Científic del projecte d'edició de les *Acta Curiarum Regni Valentiae*, adscrit a les Corts Valencianes. És assessor de la col·lecció Fonts Històriques Valencianes, de Publicacions de la Universitat de València. I podem trobar així mateix la seua signatura en algunes de les ressenyes dels llibres que es publiquen en el camp de la seua especialitat, no defugint mai, si cal, la censura crítica.

Mateu Rodrigo és un home savi i erudit, en el millor sentit de la paraula, que és l'únic que realment pot tenir. Un gran coneixedor de la història valenciana, i no sols de la medieval, a qui companys i amics recorrem habitualment per tal d'aclarir un dubte o de conèixer un fet. Un professor excel·lent que fa un any, i per raó de la jubilació, ha deixat de fer classes, però que no ha deixat de venir tots els dies, ara com a professor honorari, al seu despatx del departament, on segueix treballant de manera entusiasta i competent com ha fet durant quasi cinquanta anys i on sap que continua tenint l'afecte i la consideració dels seus companys.

NOTA A AQUESTA EDICIÓ

El recull d'articles que el lector trobarà en aquest volum, publicats en diverses revistes i homenatges acadèmics en el transcurs de quatre dècades, de 1981 a 2020, respon a un suggeriment amical dels professors Antoni Furió i Antoni Ferrando en ocasió de la meua jubilació administrativa, en el curs 2020-2021, i del pas a la condició de professor honorari, concedida per la Universitat de València. El període investigador comprés entre aquelles dues dates coincideix també amb la plena dedicació a la docència universitària, que iniciava el curs 1980-1981, després d'alguns anys passats com a becari d'investigació i professor ajudant consagrat a la preparació del doctorat.

Els nou treballs comparteixen la dedicació a aspectes de la nostra cultura en la baixa edat mitjana i apareixen ordenats cronològicament d'acord amb el punt abordat. Una part s'hi distingeix per les aportacions documentals al coneixement de diverses figures de la literatura catalana medieval, vinculades al Regne de València per naixement o per la seua biografia. Són personalitats del relleu d'Arnau de Vilanova, Ramon Muntaner, Ausiàs March o Joanot Martorell; en els dos casos darrers la meua contribució al seu estudi s'ha fixat en punts específics de la genealogia dels dos cavallers: Pere March i el seu fill Jaume, besavi i avi respectivament del poeta, i en segon terme Benvinguda, vídua de Guillem Martorell, besavi al seu torn de l'autor de *Tirant*. El primer d'aquests articles va suposar, en el moment de l'aparició,¹ una aportació no exempta d'utilitat per a aclarir algunes circumstàncies encara dubtoses de l'arbre familiar dels March, en els esglaons més antics, i en

1. «Sobre l'ascendència d'Ausiàs March», *Revista Valenciana de Filologia*, VII, núm. 44 (1981), pp. 351-372. Cal advertir que hem canviat l'accentuació del nom Ausiàs en aquesta edició; a l'article original escrivíem Ausias, amb accentuació paroxítona, com defensaven Martí de Riquer i Joan Fuster. Posteriorment, el coneixement de l'estudi monogràfic de Germà Colón «El nom de fonts del poeta Ausiàs March» (*Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XLVI [1970], pp. 161-214), que fonamentava l'accent oxíton, ens feu canviar sense reserves la primera opinió; en conservem l'extret del nostre admirat amic, amb una graciosa dedicatòria.

particular de la residència a València dels dos al·ludits i l'adquisició de domini patrimonial a la ciutat i la seua contrada més pròxima de l'Horta, amb la compra del senyoriu territorial d'Albalat (dit per això en aquell període Albalat d'En Jacme March i, d'ençà del 1480 fins a hui, Albalat dels Sorells).²

Benvinguda Martorell, al seu torn, ens permetia penetrar en el món de la societat de les viles de la Safor, Gandia i Oliva, conduïts pels lligams parentals que deixen veure els testaments consecutivament atorgats per aquella dama. Ultra això, dona notícia de l'existència de la capella de Sant Joan Baptista de l'església parroquial, futura col·legial, de Santa Maria, capella funerària pròpia d'aquesta família a Gandia; era la segona de la part de l'Evangeli baixant de la capella major, i ens agradaria pensar que el seu vas sepulcral –si es conserva en l'estat de l'època, cosa que desconexim– pogués servir de font d'estudi del llinatge, com s'ha esdevingut no fa molt de temps amb la grata troballa de la capella dels March a l'església del monestir de Sant Jeroni de Cotalba.³

Pel que fa a Arnau de Vilanova, vàrem poder aportar un conjunt de quinze documents inèdits per a afegir a les obres clàssiques del P. Jaume Villanueva, Roc Chabàs, Ramon d'Alòs-Moner, Joaquim Carreras Artau, el P. Miquel Batllori, José Antonio Paniagua i altres, en un treball publicat a *Dynamis* per invitació del recordat professor Luis Garcia Ballester, que tot just havia fundat la revista a la Universitat de Granada. Encara, en ocasió dels treballs de catalogació d'una sèrie

2. Els estudis sobre Ausiàs March i la seua família de cavallers i poetes han avançat decisivament amb l'aparició a finals del segle XX dels llibres de Jaume Chiner, *Ausiàs March i la València del segle XV (1400-1459)* (València, Consell Valencià de Cultura, 1997), i de Jesús Villalmanzo, *Ausiàs March. Colección documental* (València, IAM, 1999), aquest darrer amb un esplèndid recull de 406 documents. Anys enere també havien vist la llum sengles edicions crítiques de l'obra poètica dels germans Pere i Jaume March, a cura respectivament de Lluís Cabré i de Josep Pujol (Barcelona, Barcino, ENC, 1993 i 1994), ensems amb altres edicions i estudis que fora prolix esmentar.

3. Segons notícies divulgades a la premsa de València, sembla que encara sense conclusions definitives a hores d'ara. Així mateix, recordarem els indicis arqueològics de la capella dels March localitzats en les últimes obres de restauració de l'actual de Sant Pere de la Catedral de València, antiga de Sant Lluís d'Anjou. Cf. el nostre article «La heràldica en la puerta de los Apóstoles de la Catedral de Valencia», *Archivo de Arte Valenciano*, XCIV (2013), 17-18, pp. 23-24. Resenyem entre les publicacions monogràfiques que han aparegut amb posterioritat al nostre article la fonamental, obra de l'arxiver i investigador Jesús Villalmanzo, *Joanot Martorell. Biografía ilustrada i diplomatario* (València, Ajuntament de València, 1995); la precediren *La pluma y la espada. Estudio documental sobre Joanot Martorell y su familia (1373-1483)* (València, Ajuntament de València, 1992), elaborada pel mateix Villalmanzo en col·laboració amb Jaime Chiner, i *El viure novel·lesc. Biografía de Joanot Martorell*, signada en solitari pel segon autor citat i precedida per un pròleg de Martí de Riquer (Alcoi, Marfil, 1993).

de pergamins inèdits de l'Arxiu de la Catedral de València,⁴ ha eixit a llum un interessant document que s'ha sumat a l'aplec de l'article original. A banda del rellevant episodi, desconegut fins llavors, de la protesta de 1318 dels amics d'Arnau en defensa de l'ortodòxia de l'inquiet metge i reformador de l'espiritualitat cristiana, la documentació exhumada del protocol del notari valencià Jacme Martí donava notícia dels dos germans Bell-lloc, nebots del gran Vilanova per línia femenina, en benefici d'un coneixement més complet de la família.⁵

El juny de 2015 es va celebrar a Peralada i Girona un congrés internacional dedicat a la figura de Ramon Muntaner, en commemoració dels 750 anys del seu naixement en aquella vila de l'Alt Empordà. Sota el títol «Ramon Muntaner (1265-1336). Dits, fets i veres veritats», la reunió va ser organitzada per la Universitat de Girona amb el concurs de l'Ajuntament peraladenc. La ponència que hi havíem de llegir ens va oferir ocasió per a dur a terme una recerca, tan completa com ens va ser possible, en les fonts conservades a València del cèlebre personatge, combatent a l'Orient bizantí, cronista i ciutadà de la capital del Regne, amb el propòsit de continuar la notable investigació presentada per Francesc Almarche al primer Congrés de la Corona d'Aragó el 1908.⁶ És l'època de la vida civil, amb el nostre Muntaner domiciliat amb la seua família a la parròquia valenciana de Sant Nicolau, els anys en què compongué la seua crònica, sense descurar posar la seua experiència de gestió en l'àrea naval i militar –extreta en la seua joventut d'administrador de l'expedició de la Companyia Catalana a Grècia– al servei dels

4. M. Rodrigo Lizondo, *Catàleg dels pergamins de l'Arxiu de la Catedral de València (2a sèrie)*, València, Catedral de València, 2012, núm. 44.

5. Amb posterioritat al nostre treball s'han publicat noves investigacions sobre mestre Arnau, entre les quals les tres *Trobades Internacionals d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*, a cura del benemèrit Mn. Josep Perarnau (Barcelona, IEC, 1995, 2005 i 2011), i l'edició de les *Opera Medica Omnia* a càrrec de L. García Ballester, Michael McVaugh i altres, així com diverses i notables aportacions de Jaume Mensa i Valls, Francesco Santi, Albert G. Hauf, Antònia Carré, etc. J. Alanyà i Roig («Diplomatari de mestre Arnau de Vilanova. Avantprojecte. Regest de documents», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, XXX [2011-2013], pp. 69-170) ha regestat la documentació publicada fins a hui d'Arnau de Vilanova (un total de 248 peces), i ha expressat la intenció de reunir un corpus complet dels texts *in extenso*; la compilació va precedida d'un estat de la qüestió (pp. 69-73), que omet estranyament la nostra contribució entre les troballes documentals modernes, encara que es consigna en la tradició de les actes.

6. Per raons editorials, al volum que recull les aportacions del congrés es va publicar el nostre estudi *Ramon Muntaner i la ciutat de València* (J. Aguilar, S. Martí i X. Renedo, coords., *Dits, fets i veres veritats. Estudis sobre Ramon Muntaner i el seu temps*, Barcelona, PAM, 2019, pp. 25-52) desproveït del corpus documental que l'acompanyava, el qual aparegué després en la revista *Arxiu de Textos Catalans Antics* («Ramon Muntaner i València. Recull documental», *ATCA* 33 [2020-2021], pp. 35-81). Per a la present edició s'ha tornat a unir el treball en una sola obra, tal com va ser concebut.

monarques Jaume II i Alfons IV el Benigne, que demanaven la intervenció de l'empordanés en la preparació de diverses campanyes.

Un altre nom de la literatura catalana del que ens hem ocupat és Francesc Ferrer, ciutadà de València i poeta vinculat a la cort de Joan II; la família del seu germà major, Genís Ferrer, fou responsable d'un episodi tràgic de la violència d'aquella època a la ciutat, conegut com «el crim de Paiporta», esdevingut el 26 de febrer de 1447. És un personatge difícil d'identificar, a causa del caràcter massa comú del seu nom i cognom, com és notori. Així, ha pogut ser ubicat per Jaume Auferil, editor literari de la seua obra, sota la personalitat d'un acabalat mercader de Barcelona homònim; una hipòtesi, tanmateix, que s'assenta sobre bases particularment febles a la vista de les circumstàncies biogràfiques del personatge, desproveït de condicions adients al poeta cortesà que es creu haver estat, si n'exceptuem les seues activitats econòmiques a l'Orient mediterrani, relacionables en cas oportú amb la composició del poema dedicat al Setge de Rodes. Al nostre parer, els indicis aportats pels documents, en harmonia amb l'adscripció marcadament valenciana de les peculiaritats lingüístiques del poeta, són suficients per a confirmar la validesa de la tesi que defensem.

Dit això, convé observar que el gentilici *català* ha emparat, amb raó, el nom de molts personatges medievals dels països d'aquesta àrea lingüística, segons era habitual en l'àmbit internacional en aquella edat; és cert, tanmateix, que aquesta generalització ha conduït en els segles moderns a qualificar sovint de catalans persones que eren naturals del Regne de València o del de Mallorca, fet que, sense perjudici de la legitimitat històrica, pateix de manca de precisió i pot conduir a ambigüitats –vegeu el criteri aplicat a Francesc Ferrer pel bibliògraf Torres Amat, potser senzillament guiat per l'onomàstica: «célebre y antiguo poeta catalán». Ja va advertir aquesta circumstància Gaspar Escolano en un conegut passatge (*Dé-cadas*, I, cap. XV, col. 108): «sin que las naciones estrangeras hiziessen diferencia ninguna de catalanes y valencianos»; el corònim català es desplegava en catalans *stricto sensu* (els del Principat), valencians i mallorquins o balears.

Recordarem també al respecte el cas antic d'homonímia d'Ausiàs March amb un parent seu, un desconegut donzell de Barcelona, tesi sostinguda ardidament fa un segle per l'arxiver R. Carreras i Valls, o el de Joanot Martorell, que hom ha volgut identificar pocs anys enrere amb un alt oficial valencià d'aquest nom de la cort a Barcelona del príncep Carles de Viana, enfrontat amb son pare Joan II (tesi de Jaume Torró). El resultat natural ha estat projectar el dubte sobre la figura històrica del cavaller de València Joanot Martorell, pròxim a Joan II, perseguit pels deutes o víctima de la «noïble fortuna», en paraules pròpies seues.

Un segon sector dels estudis ací aplegats, una mica heterogeni dins de la unitat essencial del camp de la història de la cultura catalana medieval, té com a característica comuna l'interés pel món del llibre i de les biblioteques d'aquells temps, que ha produït en l'últim segle una munió de treballs excel·lents i extensament documentats: dec tributar ací el just homenatge a l'obra de J. Sanchis Sivera, de J. M. Madurell i de Jordi Rubió, del P. J. M. Llompart i de J. N. Hillgarth, de J. M^a. Hernando Delgado, de Philippe Berger, ensems amb els investigadors de les generacions més modernes.

Tres dels articles s'han proposat l'anàlisi de sengles biblioteques memorables, per diferents motius. La de l'Hospital dels Beguins, fundat a primeries del segle XIV per un ciutadà caritatiu, Ramon Guillem Català, i esdevingut seu de la comunitat beguina de València, que aporta llum nova per a copsar el pensament dels germans de l'orde de Penitència de Jesucrist, en rigor terciaris franciscans. L'estudi, redactat en col·laboració amb l'amic Agustín Rubio Vela, que va orientar generosament les meues primeres passes en la investigació, deu a la seua mà la reconstrucció històrica de l'hospital, i al sotasignant l'anàlisi de la llibreria i l'edició documental.

L'hospital era dotat d'una biblioteca mitjana en dimensions, de llibres humils en la seua aparença material, concordants amb la *pobretat* voluntària dels seus usuaris,⁷ que reunia uns quaranta volums, de caràcter ascètic i bíblic.⁸ Les lectures dels beguins són de gran interès per a copsar la influència de mestre Arnau de Vilanova, que havia exercit decididament la tutela i defensa del beguinatge, amb una presència més tènue d'obres de Ramon Llull, tot plegat en clara mostra de la

7. Creiem que es pot vincular a la casa dels beguins una campana del segle XIV (datada el 1319) que es conserva –separada sense sentit del seu lloc propi en les obres de l'edifici de 1970– a l'Institut d'Ensenyament Secundari Lluís Vives, procedent de la capella del Col·legi de Sant Pau de la Companyia de Jesús, veí immediat de l'Hospital i que esdevingué la seu de l'institut després de la desamortització. La campana, de 135 kg, porta la inscripció: «Jesus, miserere nobis. Anno Domini .M.CCC.XIX. De elemosina facta fui». Salvador Mollà (*Campanas góticas valencianas. Ensayo histórico y colección epigráfica*, València, Tilde, 2001, pp. 82-83) aventura que la campana provingués del convent de Jerusalem de monges franciscanes, institució fundada extramurs del veí portal de Sant Vicent de la muralla el 1496, sobre la base d'una comunitat de terciàries franciscanes (o beguines) ja existent el 1341 (J. Teixidor: *Antigüedades de Valencia*, ed. R. Chabàs, 1895, II, p. 201). Sense perjudi d'aquesta possibilitat, veiem més comprensible que hagués pertangut a la capella de l'Hospital de Santa Maria o dels Beguins, extingit el mateix segle XVI just quan naix la institució jesuítica en un edifici contigu, majorment si considerem la lleugera precedència cronològica de la fundació de l'Hospital dels Beguins, del primer terç del s. XIV, sobre la comunitat de dones. La invocació a la misericòrdia divina i la nota «feta d'almoïna» s'hi ajusten igualment bé.

8. En la identificació de les obres hem tingut en compte algunes de les observacions que ens va remetre el recordat amic Jaume Riera i Sans al novembre de 1992, després de la segona edició d'aquest treball.

proximitat dels beguins a aquells dos reformadors d'ànima ardent. La comunitat beguina va patir el 1353 una crisi violentíssima determinada pel processament, acusat d'heretgia, del seu ministre fra Jaume Just, amb altres religiosos ja difunts, a la fi condemnat pels inquisidors i pel bisbe diocesà; com és obvi, els fets degueren llançar una ombra de descrèdit per damunt del beguinatge valencià.

En segon lloc, analitzem la llibreria pròpia de Maria de Castella, reina d'Aragó (Segòvia 1401-València 1458), consort infeliç del seu cosí germà Alfons V d'Aragó, III de València. Maria, per causa de les discòrdies entre les dues branques de la dinastia Trastàmara, la major de Castella i la secundària i rival d'Aragó, no pogué possessionar-se de l'heretatge patrimonial que li corresponia al seu país d'origen i, de fet, mai no va arribar a gaudir de grans rendes;⁹ malgrat això, formà una de les biblioteques privades més notables del seu temps, que hom ha comparat amb les del rei Martí, el príncep de Viana o Isabel la Catòlica. Una llibreria devota caracteritzada per les obres d'espiritualitat, sense més concessions a les humanitats que les testimoniales; una biblioteca essencialment medieval, doncs, com la personalitat de la seua propietària.

La tercera biblioteca estudiada és la de Guillem Serra, canonge de la Catedral de València i rector de l'Olleria (vall d'Albaida), mort nonagenari el 1489. Home dotat d'una sòlida posició econòmica, segurament de l'herència familiar, va reunir una llibreria ben nodrida, fonamentalment teològica, pròpia de la seua professió eclesiàstica, amb la particularitat de contenir una selecta partida d'obres de dret. Les darreres no li pertanyien, puix que li havien arribat en concepte de penyora d'un préstec rebut per un il·lustre jurista, però, encara així, donen informació d'utilitat per a l'estudi del llibre en aquell temps.

El fet que confereix relleu a l'herència del canonge Serra és la donació en testament dels llibres millors a la biblioteca del Capítol, prèvia selecció dels que la institució creïés de més utilitat; tot plegat, un llegat d'especial vàlua, de vint-i-tres volums, la major part conservats fins a hui a l'Arxiu Capitular: hi excel·leixen quatre magnífics infolis de *Lo Crestià* d'Eiximenis —figuren entre els manuscrits principals de l'obra del franciscà—, ensem amb sis sermonaris de sant Vicent Ferrer, els quatre tan preats en català i dos més de llatins. Ho donà a conèixer l'any 2000 l'amic Josep Guia, i jo mateix, després de localitzar la testamentaria del canonge entre els protocols del Reial Col·legi de Corpus Christi, creguí necessari elaborar-ne un estudi integral, a la vista de la importància de la documentació referida.

9. Lledó Ruiz Domingo: *El tesoro de la reina. Recursos i gestió econòmica de les reines consorts a la Corona d'Aragó (ss. XIV-XV)*, Madrid, CSIC, 2022.

Clou la sèrie un treball presentat al XX Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, que es va celebrar a Roma i Nàpols el 2017. Ve a ser un complement documental, amb dades referents a Melxor o Melcior Miralles (†1502), sotssacristà de la Seu valentina i titular de la càtedra episcopal de Teologia, per a l'estudi preliminar de la *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, que vaig tenir oportunitat de publicar en edició crítica (València, PUV, 2011). Certament, encara que siguem en rigor proves circumstancials, mancats com estem de testimonis directes, el seu valor rau en el fet de reforçar l'autoria que atribuïm, tot seguint les petjades de Sanchis Sivera, a aquesta obra principal de la historiografia valenciana del segle XV; hi venim en coneixement de notícies tan curioses com el text d'una amable convocatòria del curs de Teologia, que devia començar el 19 d'octubre a la sala de la casa de l'Almoïna, per part de mestre Miralles, adreçada en llatí al clergat desitjós d'instrucció superior en la ciència de Déu.

El treball mostra també les conclusions obtingudes en la recerca de possibles fonts italianes de l'obra, que no ha donat fruit. Per contra, fa pensar en l'autonomia de l'obra del capellà, i alhora reafirma el seu interès, veritablement notable, per a la història de les campanyes de conquesta del reialme napolità dirigides pel monarca catalanoaragonés.

* * *

Els articles han estat sotmesos a una revisió integral per a aquesta edició. En alguns casos s'han beneficiat d'un lleuger increment documental, així com d'addicions i de les referències indispensables a la bibliografia apareguda amb posterioritat. La transcripció paleogràfica dels documents ha estat alhora novament acarada amb els originals.

Quant als criteris o normes d'edició documental, són els generals en els estudis medievals, i en concret els aplicats als texts llatins i catalans. Per als escrits en llengua catalana, s'adopten comunament els de la col·lecció *Els Nostres Clàssics* de l'Editorial Barcino; per als documents medievals, amb caràcter general, les instruccions de la *Commission Internationale de Diplomatique*.¹⁰

10. «*Diplomatica et Sigillographica*. Travaux préliminaires de la Commission Internationale de Diplomatique et de la Commission Internationale de Sigillographie pour une normalisation internationale des éditions de documents et un Vocabulaire international de la Diplomatique et de la Sigillographie», *Folia Caesaraugustana*. 1, Saragossa, Inst. Fernando el Católico, 1984, amb presentació de Robert-Henri Bautier.

La data dels documents es redueix a la manera moderna. Quan l'any no es correspon amb el còmput actual, per seguir l'estil de l'Encarnació (o *annus Domini*), es consigna aquesta variació amb el terme *Enc.* entre parèntesis.

Les abreviatures van regularment desenvolupades. En els noms de persona, però, la part abreviada es presenta tancada entre parèntesis: B(ernat), A(rnau), per tal de preservar altres possibilitats d'interpretació que poguessen suscitar-se en casos específics.

Les llacunes del text per pèrdua de suport es reconstrueixen, quan és possible, entre claudàtors [], i amb punts suspensius, un grup o tres segons l'extensió [...], si no es pot fer. Els mots o expressions que manquen per oblit o descara de l'escrivà són restituïts entre parèntesis redons (). S'ha normalitzat l'ús de les majúscules, així com les lletres *i/j*, *u/v* i *ç/c*, i es fan servir l'apòstrof, el guionet i el punt volat, aquest darrer quan l'elisió d'una vocal no es produeix en la llengua moderna. Les xifres romanes es transcriuen entre dos punts, com era acostumat a l'edat mitjana. En texts llatins, el grup *ci / ti* davant de vocal es normalitza d'acord amb l'ús de l'època clàssica: *gratia*, *laudatio*. Així mateix, i en congruència amb l'origen valencià de la majoria dels texts, s'ha optat per aplicar-hi l'accentuació del català occidental.

El professor Mateu Rodrigo, historiador medievalista de llarga i acreditada trajectòria docent i investigadora, reuneix en aquest volum una selecció de treballs de l'àrea de la cultura catalana medieval, vinculats particularment a València, i publicats en el curs dels darrers anys en diverses revistes acadèmiques.

Un primer bloc temàtic aporta informació documentada al coneixement de grans escriptors: Arnau de Vilanova i la persecució *post mortem* dels seus escrits espirituals; la vida a València del cronista Muntaner; contribucions a la genealogia del llinatge March al segle XIV, o a la família de Joanot Martorell en aquella mateixa època. Igualment, l'herència de Francesc Ferrer forneix proves de la identitat del poeta valencià.

El segon grup es consagra a l'anàlisi d'algunes biblioteques significatives. La de l'Hospital dels Beguins il·lustra sobre l'espiritualitat d'aquell corrent religiós, mentre que les de Maria de Castella, reina d'Aragó, al palau del Real, i la del canonge Guillem Serra són exemples d'una notable llibreria reial i d'una col·lecció eclesiàstica posseïdora de còdexs de gran vàlua, conservats fins avui a la Catedral de València. Clou la sèrie un estudi sobre Melcior Miralles, capellà d'Alfons el Magnànim, i les fonts sobre la guerra de Nàpols.

Mateu Rodrigo Lizondo (Albalat dels Sorells, l'Horta Nord, 1950), llicenciat en Filosofia i Lletres i doctor en Història, professor titular d'Història Medieval (1989) de la Universitat de València, és professor honorari (2021) de la mateixa institució. Ha estudiat la revolta de la Unió del Regne de València (1347-1348), ensems amb aspectes de la història de la cultura als segles XIV i XV, la historiografia, les biblioteques, la cavalleria..., i ha cultivat l'edició de textos medievals de l'àmbit de la Corona d'Aragó.